

A pécsi kistérség nonprofit szférájának gender¹ alapú elemzése

BUCHER ÉSZTER²–JELENSZKYNÉ FÁBIÁN ILDIKÓ³

Abstract

The gender-based analysis of the non-profit sphere of the NUTS 4 region of Pécs

The publication aims to introduce an aspect of the non-profit sphere so far studied to a lesser extent, on the example of the organisations within the Nuts 4 region of Pécs. During the research the gender-based division of the organisations of the Nuts 4 region was analysed, with a special reference to non-profit organisations, responsible for the provision of equal chance for the social genders, and it was revealed how dominant these organisations are in the actual environment of the settlement. In the study we looked for the answers of the analysed matter with the help of questionnaires, and performed critical analysis of the documents by settlement.

The results of our investigations indicate that there is an inequality in how genders share part in the non-profit organisations of the NUTS 4 region (similar to the national situation), and this inequality increases with the distance from the county seat, in accordance with the centre-periphery principle. As far as non-profit organisations influence economic and political decisions, they can do much with taking upon of the intermediate role between the individual and the state for the elaboration of equal chances of genders. The topic deserves further research.

Bevezetés

Az utóbbi időben a geográfia egyre nagyobb figyelmet fordít a kistérségek kutató-sára, mint a területfejlesztésben is fontos szerepet játszó szerveződésekre. A társadalomföldrajz azonban a három, ebben a léptékben is alapvető térformáló, területfejlesztő szereplőből,

---

¹ A *gender* jelentése a nyugat-európai terminológiában a nemekre vonatkozik, a férfiasság és a nőiesség társadalmilag kialakított jellemzőire utal. Magában foglalja a férfiak és a nők részéről megfelelőnek tartott viselkedéssel kapcsolatos társadalmi elvárásokat.

² Tanársegéd, PTE Szociológia Tanszék

³ Doktorandusz, PTE Földtudományok Doktori Iskola

vagyis az állam (önkormányzatok), a gazdaság (vállalatok) és a civil szféra közül alapvetően az első kettőre koncentrál. Mindez azért is kedvezőtlen, mert a kistérségek fejlesztésében komoly hiányosság az önkormányzati társulások „társadalmatisítása”, a civil szervezetek bevonása a területfejlesztésbe. Ahhoz, hogy ez a társadalmi kontroll érvényesüljön, minél több, és jól működő helyi szervezetre van szükség.

Magyarországon az 1990-es évek fordulóján végbement politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás megnyitotta az utat a civil szféra kibontakozása előtt, a korábbi gátak megszűnésével a fejlődés robbanásszerű volt (NÁRAI M. 2003). A korábbi mindenható és gondoskodó állam visszaszorulásával nem csak igény, hanem szükség is volt a társadalom önszerveződéseinek egyre szélesebb tevékenységi kört felölelő feladatvállalására (PAVLUSKA V. 1999).

Hazánkban a törvény adta lehetőségeknek és tevékenységi céloknak megfelelően a szektor szervezeteinek széles palettája jött létre. A nagy országos közalapítványok, köztestületek, közhasznú társaságok mellett megtalálhatók az igen kis pénzből gazdálkodó, helyi érdekeket szem előtt tartó, alulról szerveződő társadalmi képződmények, alapítványok, egyesületek (BARTAL A.M. 1999; KUTI É. 1998). Az elmúlt 15 évben ezzel párhuzamosan a hazai földrajztudomány adós maradt annak kutatásában, hogy a lakosság, különösen annak egyes csoportjai milyen szerepet játszottak, játszanak a terület- és közösségfejlesztésben.

Tanulmányunkban az alábbi kérdésekre keressük a választ:

– Mi jellemző a civil szervezetek területi eloszlására egy olyan kistérségben, amelyben a nagyvárostól az aprófalug többféle település jelen van, ezeknek nagy része egyben agglomerációs település is?

– Milyen arányú a férfiak és nők jelenléte ezekben a civil szervezetekben?

– Milyen esély van arra, hogy a civil szervezetekben szerzett tapasztalatokkal, a település- és közösségfejlesztéshez fűződő más értékrendjük, attitűdjük érvényesítésével javítani lehet a férfi-nő esélyegyenlőséget?

A téma kutatásának aktualitását hazánk európai uniós tagsága is indokolja. A csatlakozás óta az esélyegyenlőség kérdése, így a nők és férfiak esélyegyenlősége is, „mainstreaming”-nek számít. Egy olyan közösség része lettünk, amely szervezet a törvénykezésben és a gyakorlatban egyaránt erősen elkötelezett a nők és férfiak közötti esélyegyenlőség kérdésében, valamint a nemek közötti gazdasági, politikai és közéleti státuskülönbségek megszüntetésében.

A közgondolkodás „főáramában” tehát megjelennek a sajátosan női szempontok, és ennek a folyamatnak maguk a nők is aktív részesesévé válnak (LÉVAI K 2000). Örökségünk, amit az uniós csatlakozással magunkkal hoztunk, a konzervatív nő-férfi modell, amely makacsul megőrizte a nők és férfiak közötti hagyományos munkamegosztás, a közszférában és a magánszférában betöltött szereposztás nemek szerinti különbségeit, a nők hátrányos helyzetét (LÉVAI K. 1999). A civil szervezetekben szerzett gyakorlat javítaná a nők és férfiak közéleti szerepvállalását az önkormányzati szférában, ill. a politikai életben is.

Maga a társadalmi folyamatoknak a nemek szempontjából történő vizsgálata fontos szerepet kapott az elmúlt évtizedekben a társadalomföldrajzi kutatásokban is. Azonban annak vizsgálata, hogy a helyi közösségek társadalmi-gazdasági viszonyai, a településhierarchia, a város-falu különbségek milyen hatással vannak a nemek közötti viszonyokra, a hazai földrajzban még fehér foltnak számít.

A szociológiában, ahol a gender-kutatásokban már előrébb járnak, a nők férfiakhoz viszonyított közéleti részvételének tanulmányozására már történtek próbálkozások a településszerkezet és a helyi társadalom rétegződése (SCHADT M. 2000), a nők helyi közéletben betöltött szerepének különböző földrajzi léptékek, települési hierarchiaszintek szerinti összefüggéseit keresve (TÍMÁR J. 2004).

Kutatási módszerek

A tanulmányban kérdőívek, mélyinterjúk, telefonos lekérdezések, települési dokumentumok kritikai elemzése segítségével keresünk választ az eltérő települési környezetben, helyi társadalomban tapasztalható különbségekre, az önszerveződés létének vagy hiányának okára, a motivációkra vagy gátló tényezőkre. A véletlen mintavétel során kiválasztott szervezetek esetében a tagság és a vezetőség nemi összetételére, a szervezet vezetőjének a nemére kérdeztünk rá. A mintát összesen 85 (71 pécsi és 14 környező településben működő) szervezet alkotta. Ez a pécsi szervezetek 5%-át, a községek társadalmi szerveződéseinek 10%-át jelentette. Statisztikai adataink elsősorban a Központi Statisztikai Hivatalból, a T-STAR válogatásából, valamint a Civil Szolgáltató Központ adattárából származnak. Az interjúkat a térség nonprofit szférájának meghatározó személyeivel, civil szervezetek vezetőivel és tagjaival készítettük.

A Pécsi statisztikai kistérség bemutatása

Kutatásunk helyszínéül a Pécsi kistérség településeit választottuk, feltételezve, hogy a nonprofit szektor gender szempontú elemzésének kezdő lépéseit egy konkrét, általunk ismert és hozzánk közel álló térség tanulmányozásával érdemes megtenni. Ugyanakkor a kistérség speciális helyzetével, gazdag kulturális hagyományával, egyesületi múltjával kellő áttekintést tud nyújtani a téma részletes körüljárásában. A nőszervezeteknek a dualizmus és két világháború közötti aktív szerepvállalása, érdekvédelme legitimálja a ma ezekből a gyökerekből táplálkozó szervezetek működését és ezek elemzését (MÁRFI A. 1988, 1989a,b).

A kistérség népessége

A kistérség, amely Pécs városát és annak agglomerációját is magába foglalja, a Mecsek hegység vonulatát követve helyezkedik el. A térség egyetlen városa Pécs Megyei Jogú Város, amely meghatározó jelentőségű, regionális hatáskörrel bír. A városi közel 160 000 fős népesség egészül ki a környékbeli községek megközelítőleg 26 000 fős népességével (Pécsi Kistérségi Iroda adatközlése alapján). A környező települések 60%-a 500 főnél kisebb törpefalva, Baranya megye minden ötödik törpefalva ebben a kistérségben található. A többi 40% 500 főnél nagyobb, de 2000 főnél kisebb, csupán egy település, a Pécstől 5 km-re található Kozármisleny népessége haladja meg a 4000 főt. A kistérség lakosainak 53,1%-a nő és 46,9%-a férfi, ezen belül azonban települé-

sek között nagy eltérések tapasztalhatók. Pécs népességének 53,6%-a nő, míg a környező kistételepüléseken ez az arány 51,5%. Legalacsonyabb a nők aránya a 200 főnél kisebb településeken (49,2%), de az ilyen méretű településekben a leggyakoribb a magányos, egyedül élő férfi. A kistérség községeiben a nők aránya a 200–500 fő közötti településeken a legmagasabb, a megözvegyült, időskorú nők nagyobb aránya következtében (KSH 2002).

A kistérség népességében mutatkozó nőtöbblet nem érvényesül a helyi politikai életben. A 39 település közül csupán Aranyosgadány, Nagykozár, Orfú és Tengeri községekben tölti be nő a polgármesteri tiszteletet. (Megyei szinten is hasonló a kép, a baranyai településeknek alig több mint 10%-ban nő a polgármester.) A települések kis lélekszámú, nehéz helyzetben lévő községek. Az a tény, hogy a kistérségben csak a fenti kistételepüléseknek az élén található nők, a nemek közéleti érvényesülésének, hatalomban való részvételének egyenlőtlen helyzetét jelzi. Korábbi kutatásokból ismert, hogy a nők elsősorban a helyi politikai életben, és főként a kisebb településeken sikeresek, ahol „a személyes ismertség közömbösíti a politizáló nőkkel szembeni előítéletes gondolkodást” (SCHADT M. 2000). A 2002-ben megválasztott 386 parlamenti képviselő közül mindössze 36 nő van, ami 9,3%-ot jelent (Nők és férfiak Magyarországon 2003). A kizárólag képviselőnőkből álló, női jogokkal foglalkozó albizottságtól eltekintve a parlamenti bizottságokban általában csak néhány képviselő nő. Nem kedvezőbb a kép az önkormányzatokban sem. A polgármesterek 14,7%-a, a 10 ezer lakosnál nagyobb települések polgármesterei közül csupán 6,3% nő (KISS R. 2005).

A kistérség településeinek jellemzői társadalmi-gazdasági helyzetük, földrajzi fekvésük alapján

1. *A kistérségi központtól, Péctől távol fekvő kistételepülések.* Közös jellemzőjük, hogy folyamatosan veszítve lakosságukból, bizonytalan jövedelemszerző lehetőségekkel rendelkeznek. Lakóik között magas a tartós munkanélküliek, a rendszeres szociális segélyre jogosultak aránya. A munkaképes korúak kevesebb, mint fele foglalkoztatott, ők nagyobb részben férfiak. A munkavállalók háromnegyede ingázik, mivel kevés a helyi munkalehetőség.

2. *Az agglomerációs gyűrűhöz tartozó települések.* A településcsoport tagjai között megtaláljuk a jelenlegi pécsi agglomeráció szinte valamennyi települését (Hosszúhetény és Martonfa kivételével), amelyek demográfiai, iskolázottsági, foglalkoztatottsági mutatóival kiemelkednek a kistérség községei közül. Ezek az urbanizálódó falusi települések, amelyek népessége a városból való kiköltözőkkel gyorsan növekszik, funkciójukat tekintve jórészt alvó települések. A kiköltözők jelentős része biztos egzisztenciával rendelkező értelmiségi, közigazgatási alkalmazott, vállalkozó, aki nemcsak szellemi tőkét, anyagi

gazdagságát, hanem igényét is hozza magával arra, hogy a település fejlődésében, gazdasági, kulturális életében alakító szándékkal jelen legyen.

3. *Pécs mint nagyváros.* A pécsi agglomerációban is végbement, ill. jelenleg is tart az 1990-es években megindult szuburbanizációs folyamat, amely a migráció irányát a városból a községek felé fordította. Egyrészt a foglalkoztatásban korábban fontos szerepet játszó ipari nagyvállalatok felszámolása, bezárása miatt hagyták el jelentős számban pécsiek a várost, és költöztek el az olcsóbb lakhatási és megélhetési lehetőségek reményében. Másrészt a központ közvetlen közelségében fekvő települések mérsékeltebb árú, változatos telekínálata vonzotta az új lakóhelyet keresőket, akik számára fontos a falusias környezet, ám a nagyváros által nyújtott szolgáltatások is könnyen elérhetőek. Így Pécs népessége a vándorlási veszteség és az országosan jellemző természetes fogyás következtében folyamatosan csökken (KSH, 1999).

CSATÁRI B. (1996) felosztását alapul véve, a vizsgált kistérség (népességszáma, népsűrűsége, agglomerációs foka, városias mutatói szerint) a dinamikusan fejlődő városias kistérségek csoportjába sorolható. A térségre jellemző általános mutatókat nézve valóban kiemelkedik Pécs és környéke az ország területéből, azonban a statisztikai adatok általánosak és elrejtik a különbségeket. Ez a kistérség speciális helyzetéből adódik, hiszen központja egy regionális hatáskörrel bíró, társadalmi, gazdasági szempontból kedvező mutatókkal rendelkező megyeszékhely, amely az egész agglomeráció statisztikai jellemzőit javítja és a problémákat elrejt. Ám ha csak a környező községeket vizsgáljuk gazdasági fejlettség alapján, akkor ezek a települések Pécs nélkül a megyei átlagnál is rosszabb teljesítményt nyújtanak és jelentős társadalmi, szociális problémákkal küzdenek. A tanulmányunkban fontosnak tartjuk a kistérség ezen kettősségét kiemelten kezelni és a vizsgált téma vonatkozásában a különbségekre rávilágítani.

A Pécsi kistérség nonprofit szervezetei

A Központi Statisztikai Hivatal (későbbiekben KSH) T-STAR adatbázisának leválogatása alapján 2003-ban a Pécsi kistérség területén 1553 nonprofit szervezet működött, ami azt jelenti, hogy a Baranya megyében található nonprofit szervezetek több mint kétharmada a vizsgált területen található. A szervezetek ilyen nagy számban és sűrűségben történő megjelenése hazánkban csak két nagy történelmi múlttal és regionális szerepkörrel bíró megyeszékhelyünkön (Debrecen, Szeged) található. A kistérségben működő szervezetek 91%-a a megyeszékhelyen, 9%-a a községekben található. 9 településen nem működik bejegyzett intézményesült nonprofit szervezet, ez a községek 23%-át teszi ki. Az a tény, hogy a környező települések közel egynegyedében formális szervezet nem működik, jelentős eltérést mutat az országos adatoktól (16%).

A szervezettel nem rendelkező települések kivétel nélkül a kistérség perifériáján található. Ezek Pécs agglomerációján kívüli, a Siklói és a Sellyei kistérség határához közeli községek. Lélekszámuk 500 fő alatti, népességmegtartó képességük alacsony, lakosaik főként társadalmi, gazdasági szociális problémákkal küzdő idős emberek.

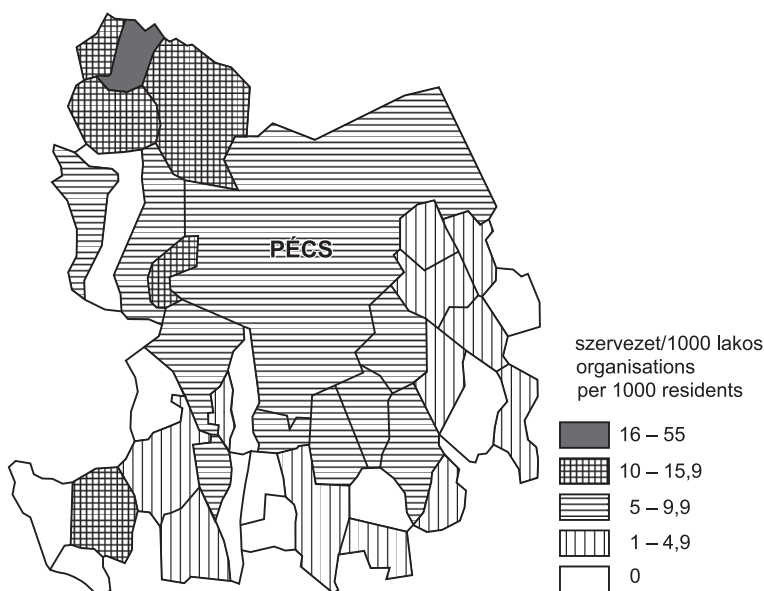
A kistérség településeinek több mint háromnegyedén 5-nél kevesebb, egynolcadán 6–10 közötti a szervezetek száma. 10 és azt meghaladó számú szervezettel csak 4 település rendelkezik (Kozármisleny, Kővágószőlős, Pellérd és Pécs). A statisztikai adatok első látásra lehangolóknak tűnnek, de ha figyelembe vesszük, hogy alapvetően egy aprófalvas térség adatait vizsgáljuk a megítélésünk változni fog. Az önszerveződés méréséhez és összehasonlításához az abszolút számokon túl az 1000 lakosra jutó szervezetszámot kell megvizsgálunk. A mutatók alapján elmondható, hogy a Pécsi kistérség nonprofit szférája igen erős, nagyszámú szervezettel bír, az országos és a Baranya megyei átlagot jelentősen meghaladja. (1000 lakosra jutó szervezetszám országosan 4,7, Baranya megyében 4,3). A községekben és Pécsen a szféra méretét, és aktivitását tekintve is kedvezőbb a kép, mint az azonos településtípusra számított országos átlag (községi 3,4 db/1000 lakos, a megyeszékhelyé 6,1 db/1000 lakos).

A szervezetszám alakulását területileg nézve nagy különbségek rajzolódnak ki (1. ábra). A Pécshez közeli, agglomerációhoz kapcsolódó települések és az idegenforgalom szempontjából preferált településeken magas az 1000 főre jutó szervezetek száma. A kistérség D-i peremén a periféria helyzetben lévő településeken viszont kicsi a részvétel, míg a mikrorégió ÉNy-i peremén, a nagyvároshoz közeli településeken nagy a szervezethezesség. A civil szervezetek számát azonban nem csak a térben való elhelyezkedés, a Péctől való földrajzi távolság jellemzi, hanem maguk az ott élő személyek is. Az interjúalanyokkal folytatott beszélgetésekből az is kiderült, hogy egy településen a szervezetszám, a közösségi élet olyan emberekhez kötődik, akik karizmatikusak, közösség-szervezők, erős társadalmi tőkével rendelkeznek, képesek a közösségeknek erőt adni, és összefogni, önkéntes munkát végezni. A személy léte vonzerőt gyakorolhat, akár a településen kívülre is, hiánya viszont egy település esetében a közösségi élet hiányát, önszerveződés nélküliséget jelent.

A 2003-ban bejegyzett egyetlen nem Pécsen működő női civil szervezet is egy olyan személyhez kötődik, aki képes felvállalni a nehézségeket. A női szervezetek hiánya, vagy rövid életű tevékenysége, főként a kistérség településeken, visszavezethető a vezető személyiség hiányára, vagy a közélet kíméletlen csatáira, melyeket a nők gyakorlatlanságuk, személyiségük okán nem tudnak sikeresen megvívni. „Aki a civil szférában boldogulni akar, annak alaposan fel kell vértéznie magát jogi, gazdasági és szociális ismeretekkel, meg kell védenie az igazát, és azokat is, akiket képvisel” (PETŐ A. 2003).

A nonprofit szervezetek működésének földrajzi-területi különbségeiben igazolva látjuk a helyi társadalom szerkezetének és a földrajzi fekvésnek a

1. ábra. A Pécsi kistérség településeinek eloszlása az 1000 lakosra jutó nonprofit szervezetek száma szerint, 2003 Forrás: KSH T-STAR leválogatás (Készítették a szerzők)

Settlements of Pécs Nuts 4 region, according to the number of the non-profit organisations per 1,000 inhabitants. Source: KSH T-STAR data base (compiled by the authors)

falvak differenciálódását eredményező szelektáló szerepét, amelyről ENYEDI Gy. a piaczgazdaság terjedését kísérő regionális folyamatok elemzése során ír (ENYEDI Gy. 1996).

A kistérség öntevékeny szervezeteinek tevékenységi köre eltér az országos átlagtól. A térségben meghatározó a kutatás, egészségügy, oktatás területén működő szervezetek aránya, ennek oka a megyeszékhely regionális, sőt országos hatáskörű felsőoktatási intézményeinek, kutató központjainak és egészségügyi intézményeinek sokrétű tevékenysége. Ezek a szervezetek képesek leginkább hatást gyakorolni a terület- és településfejlesztésre (M. CsÁSZÁR Zs. 2004). szervezetek közel felére három tevékenység a jellemző, a sport, szabadidő (ezen belül hobbi) és a kultúra. A sporttal és a szabadidő hasznos eltöltésével foglalkozó szervezetek a szféra egynegyedét teszik ki. Jelentős számban található a kulturális tevékenységet folytató civil szervezetek, amelyek a települések gazdag történelmi, hagyományával és sokszínű nemzetiségeivel magyarázhatók.

A környező kistelepülésekre leginkább a helyi társadalom életét, fejlődését elősegítő, a hagyományok és a nemzetiségi összetartozást erősítő civil szervezetek a jellemzőek, úgy, mint a sport, kultúra, szabadidő, hobbi, és a településfejlesztés. A kistérség nonprofit szervezetekkel is rendelkező községei-

ben mindenhol megtalálhatók a faluvédő – és szépítő egyesületek, valamint az önkormányzatok által alapított közalapítványok, amelyeket főképp a pénzügyi források bővítésére, pályázási esélyek növelésére hoznak létre. A településfejlesztéssel kapcsolatos szervezetek magas száma a térségben, arra mutat rá, hogy a helyi lakosság jól érzékeli a terület- és településfejlesztés területén található lehetőségeket, hiányosságokat és alulról jövő kezdeményezések formájában igyekszik a települést jól élhető környezetté alakítani (LÁSZLÓ M.–PRISÍ G. 2005). A 650 fős népességű Abaligeten működő 9 nonprofit szervezet között pl. alapítványok tevékenykednek a község közbiztonságáért, a helyi iskola bővítéséért és működtetéséért, a szomszédos településsel összekötő út környezetvédelmi szempontú megépítéséért. Itt tevékenykedik a kistérség két vidéki nőszerkezete közül az egyik, a település közösségi életének alakítását felvállaló Nőegylet is.

Az 1. táblázatban a tevékenységi körök között nem választottuk külön a kimondottan női szervezeteket, mivel az összehasonlítás kedvéért a KSH

1. táblázat. A nonprofit szervezetek száma a Pécsi kistérség településein, 2003

Település	Lakosság szám (fő)	Nonprofit szervezetek		Település	Lakosság szám (fő)	Nonprofit szervezetek	
		száma (db)	db/ 1000 lakos			szá- ma (db)	db/ 1000 lakos
Abaliget	637	9	14,10	Kővágóttös	314	1	3,1
Aranyosgadány	363	0	0,00	Lothard	269	0	0,0
Ata	230	1	4,30	Magyarsarlós	339	1	2,9
Bakonya	401	3	7,30	Nagykozár	1387	4	2,8
Baksa	765	8	10,40	Ócsárd	430	2	4,6
Birján	444	2	4,50	Orfű	761	9	11,8
Bogád	842	3	3,50	Pécs	158942	1417	8,9
Bosta	143	0	0,00	Pécsudvard	644	4	6,2
Cserkút	430	5	11,60	Pellérd	1984	11	5,7
Egerág	1004	7	6,90	Pogány	1083	9	8,3
Ellend	230	0	0,00	Regenye	180	1	5,5
Görcsöny	1726	4	2,30	Romonya	423	1	2,3
Gyód	618	2	3,20	Szalánta	1178	5	4,2
Husztót	65	1	15,30	Szemely	457	1	2,2
Keszü	1024	1	0,97	Szilvás	194	0	0,0
Kisherend	208	1	4,80	Szóke	168	0	0,0
Kovácsszénája	55	3	54,50	Szókéd	401	0	0,0
Kozármisleny	4247	23	5,40	Tengeri	75	0	0,0
Kökény	566	4	7,00	Téseny	322	0	0,0
Kővágószőlős	1343	10	7,40	Összesen	184892	1553	8,4

Forrás: KSH T-STAR leválogatás.

2. táblázat. Tevékenységcsoport szerinti összehasonlítás, %

Tevékenységi csoport	Pécsi kistérség	Környező települések	Magyarország
	%		
Kultúra	13,9	18,4	10,8
Vallás	2,4	1,4	2,7
Sport	15,7	22,0	13,2
Szabadidő, hobbi	11,3	14,1	15,9
Oktatás	9,8	6,6	14,3
Kutatás	3,2	-	2,2
Egészségügy	7,6	0,7	4,6
Szociális	6,1	2,9	8,6
Polgárvédelem, tűzoltás	0,7	6,1	1,6
Környezetvédelem	3,4	4,4	2,4
Településfejlesztés	4,7	11,76	5,7
Gazdaságfejlesztés	2,8	1,4	1,9
Jogvédelem	1,2	0,7	1,3
Közbiztonság	0,9	2,2	3,2
Többcélú adományozás	3,5	2,2	1,5
Nemzetközi együttműködés	2,0	-	1,4
Szakmai érdekképviselő	10,1	5,1	7,8
Politikai	0,7	-	0,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH T-STAR leválogatás 2003, a tevékenységi körök besorolása a szerzők munkája, az országos adatok 2003-ra vonatkoznak

által használt felosztást követtük. A saját besorolásunk alapján a „nők” vagy a „női” jelzőt nevébe foglaló szervezetek száma 14, a térség szervezeteinek közel 1%-a. A női szervezetek mind alulról szerveződők, a hagyományos szociális ellátás és gondoskodás, az egészségügy, kultúra, etnikai érdekvédelem területén tevékenykednek. A községek között csak 2 településen található női szervezet, Abaligetén és Hirden. Felvállalt tevékenységeik (kultúra, szórakozás, szociális támogatás) a községek életében hiánypótló szerepet töltenek be. A városban található 12 nőszervezet tevékenységi körében megtalálható a hagyományos szociális, kulturális tevékenység: a kisgyermekes családok támogatása, a nagycsaládosok összefogása, érdekvédelme, karitatív támogatás. Emellett azonban megjelentek a nők munkaerőpiaci integrációját elősegítő, oktatást, képzést felvállaló, a közeleti szerepvállalást elősegítő szervezetek is (Nők a Közéletben Alapítvány, Független Női szövetség, Nők Tere Egyesület, Nők a Hétköznapiakban Egyesület).

A kistérség nonprofit szférájának szerkezeti struktúráját elemezve az országosan megfigyelt jellemzőkhöz hasonló összetételt találunk. Ám ha a te-

3. táblázat. Szervezeti forma szerinti eloszlás, 2003

Szervezeti forma	Pécsi kistérség nonprofit szervezetei		Pécsi kistérség községeinek nonprofit szervezetei		Magyarország nonprofit szervezetei %
	db	%	db	%	
Alapítvány	623	40,1	29	21,3	37,3
Közalapítvány	31	2,0	6	4,4	2,7
Egyesület	710	45,7	95	69,9	49,8
Köztestület	49	3,2	-	-	1,0
Szakmai és munkavállalói érdekképviselő	93	6,0	3	2,2	6,8
Közhasznú társaság	46	3,0	3	2,2	2,3
Intézmény	1	-	-	-	0,1
<i>Összesen</i>	<i>1553</i>	<i>100,0</i>	<i>136</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH T-STAR leválogatás, KSH a 2003-ra vonatkozó nonprofit-adatgyűjtés legfontosabb megállapításai A százalékos eloszlást a könnyebb összehasonlítás kedvéért használtuk.

rületi egységen belül elválasztjuk egymástól a centrum szerepet betöltő megyeszékhelyet és az annak periferiáját jelentő községeket, jelentős különbségeket találunk (TRÓCSÁNYI A.–TÓTH J. 2002). A községekben az egyesületek vannak abszolút többségben, amelyek a nonprofit szféra közel háromnegyedét teszik ki. Az alapítványok aránya a településtípusra jellemző adatoknak megfelelők. A többségében a megyeszékhelyen működő női szervezetek kétharmada egyesületi formában működik, egyharmada alapítvány, ill. klub, szövetség. Az egyesületi forma a hagyományos női közösségi élet továbbélése, ez az a szervezeti keret, amelyben leginkább érvényesülnek a közösségszervező női erények.

A hely szerepe a kistérségi nonprofit szerveződésekben, annak nemek szerinti vonatkozásai

Tekintettel a nők és férfiak területi mobilitási különbségeire, a családi élet kötöttségeiből a nők számára adódó szűkebb mozgástérre, fontos áttekintenünk a hely szerepét a nonprofit szervezetek életében. A vizsgált kistérség esetében ez a szempont a települések méretének nagy különbsége miatt fokozottabban indokolt.

A társadalmi nemek nonprofit szervezetekben való tevékenységében (tagsági arány, nemek szerinti szervezetek), a szervezetek térbeli elhelyezkedésében, a tevékenységek jellegében megfigyelhető különbségek, egyenlőtlenségek sokdimenziós okokra vezethetők vissza. Fontos szerepe van a városi és a falusi életkö-

rülmények közötti különbségeknek, a helyi társadalom kultúrájának, a családi élet szervezésének, a nők és férfiak szerepéről vallott nézeteknek, az iskolázottság, a foglalkozási szerkezet, korösszetétel, a nemek közötti arány jellemzőinek.

A társadalmi szervezet székhelyeként bejegyzett helyszín általában a vezető lakóhelye, vagy az a település, ahol a szervezet működéséhez épületet, helyiséget tudott szerezni. A tagság nagyrészt a település lakosságából tevődik össze, egyes szervezeteknél azonban, a tevékenységéből következően, jelentős a más településen élő tagok száma is. Így a pécsi bejegyzett szervezetek tagjai között is akadnak más településen lakók, és a kistelepülések szervezeteinek tagjai között is találunk pécsi lakosokat. Ez a kapcsolat azonban nem feltétlenül a kistérség határain belül épül ki. Sőt szerveződésével átlépi a kistérség területi keretét, esetenként a megyehatárt. Hogy ki miért lesz tagja más település nonprofit szervezetének, és miért pont annak, interjúalanyaink szerint szerepet játszik a személyes kapcsolat, a szervezet jó hírneve, a székhely megközelíthetősége, a jó közlekedési lehetőségek, vagy az a szempont, miszerint a szervezet tevékenysége az egyén érdeklődésének megfelel.

Az interjúalanyok elbeszéléseiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy aki életmódjában fel tudja vállalni ezt a fajta közösségi tevékenységet és tagja valamely szervezetnek, felvállalja az esetlegesen ezzel járó helyváltotztatást is, akár a településen belül, akár a települések között. Jó példa erre egy, falusi turizmussal foglalkozó vállalkozókat összefogó sikeres egyesület. A székhely a vezető (nő) lakóhelye, egyben vendégházának települése, a kistérség egyik 400 fős Pécs közeli községe, Cserkút. A szervezet tagjain keresztül összesen 9 település vendégfogadóit tömöríti. A települések között van Pécs, és a kistérség másik 3 települése is. 5 település a kistérségen kívül található. Az egyesület 27 fős tagságát többségében nők alkotják, akik vállalják, és meg tudják oldani az együttműködéssel kapcsolatos utazásokat.

Egy másik 34 fős, teljes egészében nőkből álló kulturális tevékenységet végző egyesület tagjai pécsi székhellyel és főként pécsi tagokkal, de az ország távoli részéből is szerveződnek. Mindkét szervezet esetében közös vonás a vezető(nő)k személye, tevékenysége, akik garanciái a sikeres egyesületi tevékenységnek. A sikeres együttműködés mellett elenyésző szerepe van a távol-ságnak, pontosabban szerves része, velejárója a szervezeti életnek.

Ugyanakkor a nők férfiakkhoz viszonyított alacsonyabb részvétele a nonprofit szférában és a kisszámú női szervezet (főként a kistelepüléseken) viszont a nemek területi mobilitási lehetőségeiben jelentkező különbségekre is visszavezethető. A nők a falusi településeken kétszeresen is hátrányos helyzetben vannak. A munkalehetőségek hiánya, ill. szűk skálája mellett falun még erőteljesen jelentkező hagyományos családi munkamegosztással járó nagyobb leterheltség is nehezíti az érvényesülésüket. Ilyen környezetben a közösségi munka felvállalása, a település „civil” életébe való bekapcsolódás nagy áldozatokat követel.

A nemek aktivitása a nonprofit szervezetek tevékenysége szerint

Visszatekintve az elmúlt évtizedekre, és vizsgálva az egyesületek nemek szerinti tagságát, beszédes számok mutatják a női tagok arányának növekedését. A statisztikai mutatók a nemek közötti lassú arányváltozást, a nők növekvő részvételét jelzik. Sajnos a jelenlegi országos helyzetre, az egész nonprofit szférára vonatkozóan nincsenek nemek szerinti adataink, tekintettel arra, hogy az adatgyűjtés a nő-férfi arányra nem kérdez rá. A vizsgált kistérségben a nonprofit szervezetekben a nemek arányára vonatkozó az adatgyűjtés nehézkes volt. Egyes nagy létszámú szervezetek nem is tudtak első megkeresés alkalmával nemek szerinti adatokat szolgáltatni, jelezve, hogy a szervezet tevékenysége szempontjából a tagok neme jelentéktelen. A kisebb létszámú szervezetek is sok esetben csak a felkérésünkre számolták össze tagjainak nemek szerinti megoszlását. A telefonos lekérdezés során kapott eredmények nem reprezentatívak, de következtetéseket vonhatunk le belőlük, további kutatások kiindulópontjaként szolgálhatnak. A megkeresett szervezetek közel egyharmada adott információt a tagok nemi összetételére vonatkozóan. A 26 nonprofit szervezet 1249 tagja közül 424 nő, közülük hat vezető. Az átlagnál magasabban szervezett társadalmi életet élő Abaligeten is hasonló arányokat találunk: a 9 szervezet 80 fős tagságából 26 nő, közülük 3 vezető.

A kistérségi összesített adatokból a nők alulszervezettsége figyelhető meg. A mintában szereplő nonprofit szervezetek esetében mind a tagok, mind a vezetőség tagjai között többségben vannak a férfiak, és a szervezetek élén is javarészt ők állnak. Még az olyan szervezetek is férfit választottak vezetőnek, ahol a vezetőség tagjai többségében nők. Nők nonprofit szervezet vezetőjeként csak a tisztán női tagokat tömörítő szervezetek élén állnak. A nőknek mind a tagságban, mind a vezetésben megfigyelhető alulreprezentáltsága megegyezik a társadalomban megfigyelhető nemi egyenlőtlenségekkel. Nem tudatos diszkrimináció eredménye, hanem azoknak a sztereotípiáknak a továbbélése, amelyek a nők és férfiak szerepeivel, személyiségvonásaival kapcsolatosan a történelem folyamán kialakultak, és amelyek a társadalmi viszonyokban és a családban bekövetkezett nagy jelentőségű változások ellenére mindennapjainkban jelen vannak. A településfejlesztő, környezetvédő, kulturális szervezetekben jellemző leginkább a kiegyenlített férfi-nő tagsági arány, következményeként annak, hogy gyakran közösen lépnek be férj-feleség, együtt élő párok a szervezetbe. Másrészt ez az a tevékenység, amelyben egyszerre van jelen a férfiasnak tartott, a település sorsát irányító és a nőiesnek tartott féltő, óvó magatartás is.

A nők közéleti szerepvállalása, aktív egyesületi munkája sorozatos kompromisszumok árán valósul meg. A többség a fizetett munka, a háztartás-vezetés és a gyermekgondozás feladatainak ellátása mellett, esetleg valamelyik helyett, vállalja fel a nyilvánosság szférájában való tevékenységet.

Ezt az egyenlőtlen állapotot hazánkban a nemi szerepek változása, a nők munkájához igazodó, az 1970-es évektől elkezdődött új életformák kialakulása sem tudta automatikusan megváltoztatni, nem vezetett az egyenrangú férfi-női kapcsolatokhoz és az igazságos otthoni munkamegosztáshoz (LÉVAI K. 2000).

A szabadidő, hobbi tevékenységű egyesületekben gyakori jelenség (az interjúalanyok közlése alapján), hogy a férfi és a nő, házaspár, élettársak közösen végzik a munkát, de bejegyzett tagként csak az egyik szerepel, általában a férfi. A nő, a társ, a munkát a férfivel egyenrangúan végzi, közös munkájukat azonban a férfi nevével jegyzik.

A nőszervezetek szerepe a kistérségi nonprofit szektorban

A Pécsi kistérség egyik szervezetében sem szerepel speciális szempontként a nemek esélyegyenlőségének kérdésköre, a női és férfi érdekek, szempontok azonban jelen vannak a nonprofit szervezetek széles körű feladatvállalásában. Azzal, hogy a nők és férfiak eltérő helyzetben vannak a különböző településeken és a nemek közötti kapcsolatok különböző képpen alakulnak, az így szerzett eltérő tapasztalataik beépülhetnek a település életének formálásába, a településfejlesztés, a környezetvédelem, az egészségmegőrzés, az oktatás, a kapcsolatépítés kidolgozása terén. Ez különösen a rendszerváltás óta aktuális, hiszen az eltelt több mint 15 év társadalmi-gazdasági változásai eltérően érintették a nőket és a férfiakat.

Az esetek nagy részében a feltételek nagyon szerencsés egybeesése kell ahhoz, hogy külön női érdekeket érvényesítő szervezetek létrejöhessenek. A tagság aktivitása, a tevékenységi kör határozott felvállalása, a vezető személye, az aktív mag, a szervezeti munkában való jártasság mind fontos összetevője a munkának. A nőszervezetek az olyan típusú nonprofit szervezetek közé tartoznak, amelyeknek a száma évről-évre változik. Szervezetek szűnnek meg és alakulnak, főleg a kisebb településeken. A hosszabb ideje működő szervezetek főként a nagyvárosokban találhatók. Ez a jelenség tapasztalható a Pécsi kistérséghez tartozó települések esetében is. 14 olyan szervezet található, amely női szervezetnek tekinthető. Ebből 2 működik a kistérségben, 12 Pécsen van bejegyezve. Elnevezésük legtöbb esetben utal a tevékenységre. 3 egyesület követi a tradicionális nőszervezetek elnevezését, és működik nőegyletként. Közülük 2 kistérségi település nevével rendelkező nőegylet megújult szervezete, amely alapszabályában, munkastílusában a hagyományos női jótékonykodás értékeit képviseli. A többi női szervezet között találunk két etnikai női érdekeket képviselő szervezetet, négy sportszervezést, egy egészségmegőrző, három kulturális, egy a nők közéleti szerepvállalását felvállaló szervezetet. A szervezetek közül helyi társadalmi szerepét tekintve kiemelkedik a tradicionális női szerepet felvállaló Pécsi Nőegylet. Az 1997-ben

baráti társaságból újjáalakult jótékony nőszervezet ma már szerves része a város közeletének. Elődjének, az 1871-ben alakult Pécsi Jótékony Nőegyletnek a nemes eszméit, hagyományait föllelevenítve támogatást nyújt a város nehéz sorsú gyerekeinek, családjainak. A 25 tagból álló szervezet évente nagyszabású jótékony-sági gálaestet szervez az elszegényedő családok gyerekeinek iskolai étkeztetése biztosítása érdekében. Adományokból, pályázati pénzekből segítik tehetséges gyermekek iskolai tanulmányait, rászoruló gyerekek nyári táborozását.

A szervezeti élet nemekre vonatkozó jellemzői

A szervezetek vezetői az interjúk során beszámoltak a szervezetük tevékenységében megfigyelhető, nemekre visszavezethető különbségről. Ezek főként a munkavégzés stílusában, a tevékenységek jellegében figyelhetők meg. A vegyes nemi összetételű szervezetekben a pontos szervezést, részletes kidolgozást, igénylő feladatokat, a hosszan tartó, aprólékos munkát főként a nők végzik. A szervezésben hasznosítják a háztartásvezetésben szerzett tapasztalataikat, széles látókörrel, csapatban dolgoznak. A férfiak az ilyen szervezetekben a döntéshozatal, az irányítás szerepét vállalják, a nehezebb fizikai munkát, a gépeket, technikai eszközöket igénylő tevékenységeket végzik. A csak nőket, vagy csak férfiakat tömörítő szervezetek is beszámoltak arról, hogy a szervezeti életükben (munkastílus, tevékenység jellege) megfigyelhetők a nemre jellemző attitűdök. A hasonló tevékenységet végző, eredményesen dolgozó szervezetek vezetői szerint is megfigyelhető, hogy a csak nőkből, vagy csak férfiakból álló szervezetek sikereiket más munkastílussal érik el.

Az interjúalanyok közléseiből megállapítható, hogy a nők és férfiak munkabírásában nincs különbség, viselkedésük, feladatkörük azonban elkülönül. Véleményünk szerint ezek a nemekre jellemzőnek látszó eltérések a szocializációs minták hatásának tulajdonítható, azoknak a biológiai-pszichológiai, gazdasági-társadalmi okoknak a szövevényeként, amelyek a magyar társadalom fejlődésében gyökereznek, és a amelyek eltéréseket, különbségeket, hátrányokat alakítottak ki a nemek között.

Férfiak és nők a kistérségi nonprofit szervezetek élén

A vezetők közül 5 női és 5 férfi vezető élettörténetének ismertetését kértük. Közülük egy nő és egy férfi két különböző kistélepülésen működő szervezet vezetője). A véletlenszerűen kiválasztott interjúalanyaink közül 8 fő 40 és 50 év közötti, 2 fő 50 év feletti, legalább érettségizett, 6 felsőfokú végzettségű. A véletlenszerűen kiválasztott interjúalanyaink középkorúak, legalább érettségizett, de többségében felsőfokú végzettségűek. Harmonikus családi

életet élnek házastárssal, gyerekekkel. Munkahellyel rendelkeznek, anyagi körülményeiket átlagosnak tartják. Mind a nők, mind a férfiak esetében támogató család áll a háttérben, ahol a családtagok elismerik, segítik a szervezetben és a vezetésben végzett munkát. A megkérdezettek mindegyikének nagyobb (általános- és középiskolás, egyetemista korú) gyermekei vannak, akiknek az ellátása kevesebb napi feladattal jár. A nők megfogalmazták, hogy kisebb korú gyermekeik mellett ezt a tevékenységet nem tudták volna vállalni, korábban nem is tudták ilyen sikeresen végezni. Egyenlő értékűnek tartják a nők és férfiak otthon és a társadalomban végzett tevékenységét. A női vezetőknek, bevallásuk szerint, otthon továbbra is marad a házimunka nagyobb része, a férfivezetők családjukban a háztartási munkát megosztják. A társadalom mai helyzetében többségében fontosnak tartják a nemek szerint elkülönült szervezeteket is, ahol az érdekvédelem a hátrányok, felszámolását segíti. A szervezetek vezetőitől kapott válaszok arról tanúskodnak, hogy akik vezető szerepet vállalnak a közösségük élén, egyben másként is gondolkodnak nők és férfiak társadalmi szerepeiről, nem a hagyományos magatartást képviselik. Magánéletükben és közéletükben egyaránt demokratikus értékeket képviselnek.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a nők részvétele a civil szférában, főként a vezetői teendők elvállalása és ellátása, azokban a családokban gyakoribb, amelyben a hagyományostól különböző mértékben eltérő értékrendű, demokratikus szellemiségű családi élet jellemző, vagy a szervezeti tevékenységgel párhuzamosan módosul a hierarchikus családi viszonyrendszer, egyre nagyobb teret engedve a nők otthonon és munkahelyen kívüli érvényesülésére.

Összegzés

A tanulmány, fontos térformáló, terület- és településfejlesztő szereplőnek tartva a helyi civil szervezeteket, egy kistérség példáján kutatta a helyi társadalom, konkrétan a nők és férfiak szervezettségét a nonprofit szférán belül. A szervezetek kistérségen belüli területi eloszlása nagyfokú egyenlőtlenséget mutat. A népességszám különbségen túl a szervezettség mértékében is megmutatkozik a települések kistérségi pozíciója, a helyi társadalom és a gazdaság eltérései. A nők és férfiak részvételi aránya a nonprofit szférában a kistérségi adatok tekintetében is a nők nagyfokú alulreprezentáltságát jelzi. Helyi szinten a nemek szerinti aktivitási arány nagyban függ a településen működő szervezetek jellegétől, tevékenységi területétől. A nőszervezetek száma tekintetében a nagyváros túlsúlya jellemző, vidéken gyakori a rövid életű nőszervezetek alakulása, megszűnése.

Annak megválaszolása, hogy milyen esélyük van a helyi társadalmaknak arra, hogy a civil szervezetekben szerzett tapasztalatokkal, a település- és közösségfejlesztéshez fűződő nemek szerinti más értékrenddel javítani lehet a férfi-nő esélyegyenlőséget, ezáltal a helyi demokráciát, még további kutatásokat igényel.

IRODALOM

- BARTAL A. 1999. Nonprofit alapismeretek kézikönyve. – Ligatura Kiadó, Budapest.
- CSATÁRI B. 1996. A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége. Kistérségi folyamatok és területfejlesztési politika (Részletek). – Falu, város, régió. 10. pp. 6–8.
- ENYEDI GY. 1996. Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Ember. Település. Régió. – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. Budapest, 82 p.
- KISS R. 2005. Nők a politikában – avagy milyen nemű a közélet Magyarországon? – In: PALASIK M.–SÍPOS B. (szerk.). Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A nők szerepének változása a 20. századi Magyarországon. – Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 230–240.
- KSH 1999. Helyzetkép a Pécsi agglomerációról (szerk: Horváth Csabáné).
- KSH 2002. Népszámlálási adatok 2001.
- KSH 2003-ra vonatkozó nonprofit-adatgyűjtés legfontosabb megállapításai www.ksh.hu/portal
- KUTI É. 1998. Hívjuk talán nonprofitnak... – Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 220 p.
- LÁSZLÓ M.–PIRISI G. 2005. A civil szervezetek szerepe a terület- és településfejlesztésben. – In: PAP N.–TÓTH J. (szerk.): Terület- és településfejlesztés I. – Alexandra Kiadó, Pécs.
- LÉVAI K. 1999. Nők a közéletben. – In: KISS R.–GYULAVÁRI T. (szerk.): Szerepváltozások, Budapest 99 p.
- LÉVAI K. 2000. A nő szerint a világ. – Osiris Kiadó, Budapest, 74 p.
- M. CSÁSZÁR Zs. 2004. Magyarország oktatásföldrajza. – Pro Pannonia, Pécs, 189 p.
- MÁRFI A. 1988. Baranya megye egyesületeinek vizsgálata (1915–1950). – In: SZITA L. (szerk.): Baranyai Helytörténetírás 1987–1988. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, pp. 251–288.
- MÁRFI A. 1989a. Baranya vármegye egyesületei (1867–1914). – In: SZITA L.: Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, pp. 133–161.
- MÁRFI A. 1989b. Pécs szabad királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata. – In: SZITA L. (szerk.): Baranyai Helytörténetírás. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, pp. 193–214.
- NÁRAI M. 2003. Civil szervezetek egy kisváros életében. – Tér és Társadalom 17. 1., pp. 91–115.
- Nők és férfiak Magyarországon 2004. – KSH–Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, Budapest.
- PAVLUSKA V. 1999. A nonprofit szektor. – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs.
- PETŐ A. 2003. Napasszonyok és holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politikálás alaktana. – Balassi Kiadó, Budapest, 12 p.
- SCHADT M. 2000. Rendszerváltás, változó nőideálok. – In: SCHADT M. (szerk.): Településszerkezet, társadalomszerkezet. Rendszerváltás és helyi társadalom. (Tanulmányok). University Press, Pécs, 59 p.
- TÍMÁR J. 2004. Eltérő települési adottságok, közös női sorsok. – In: SÁFRÁNY R. (szerk.): Életpályák és mozgásterek: nők a helyi közéletben. Magyarországi Női Alapítvány, Budapest. pp. 29–47.
- TRÓCSÁNYI A.–TÓTH J. 2002. A magyarság kulturális földrajza. – Pro Pannonia, Pécs.